

УДК [371.134:39(07)](09)

Валентина Гончарук

ІСТОРІЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ПОШУКОВО-ЕКСПЕДИЦІЙНОЇ РОБОТИ В 20-х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Найголовніше завдання української педагогіки полягає у вихованні національно свідомої еліти, яка б майбутньому спрямувала всі свої зусилля на вивчення, збереження та пропаганду найкращих зразків усної народної творчості, народного декоративно-прикладного мистецтва, народно-побутової культури. Виконувати це завдання в першу чергу належить педагогам, батькам і усім людям, яким не байдужа доля нашої нації та її культурного спадку, історичного минулого, фольклорної пам'яті. Тому надзвичайної актуальності набуває проблема підготовки майбутнього вчителя до пошуково-експедиційної роботи з учнями загальноосвітньої школи. В Україні протягом століть накопичений чималий позитивний досвід організації та проведення експедиційної українознавчої діяльності, який заслуговує на уважне вивчення і впровадження в навчально-виховний процес освітніх закладів.

Дослідження проблеми підготовки вчителя до педагогічної діяльності в Україні започаткували О. Г. Лотоцький, С. Ф. Русова, С. П. Черкасенко, Я. Ф. Чепіга, а також А. С. Макаренко, Г. Г. Ващенко, В. О. Сухомлинський.

У 70-х рр. ХХ ст. ґрунтовні дослідження феномену готовності майбутнього вчителя до педагогічної діяльності здійснили О. О. Абдуліна, Т. Ф. Бугайко, І. А. Зязюн, Н. В. Кузьміна, Н. Г. Ничкало, Д. Ф. Ніколенко, В. О. Сластьонін, Г. І. Хмелюк, М. Д. Ярмаченко.

Дослідження проблеми підготовки студентів до українознавчої пошуково-експедиційної роботи та їх виховання в процесі такої діяльності продовжили П. Р. Ігнатенко, Т. М. Котик, Н. Є. Кравцова, Т. І. Люріна, М. О. Семенова, О. М. Семенов, З. О. Сергійчук, Н. П. Сивачук, Р. П. Скульський, Н. М. Соломко, М. Г. Стельмахович, М. Л. Струнка, Ю. Г. Підборська, Л. С. Плетеницька, Г. В. Шах.

Однак недостатньо дослідженою залишається проблема вивчення досягнень педагогів-теоретиків, вчителів-практиків у розробці питання підготовки майбутнього вчителя до пошукової українознавчої роботи в 20-х роках ХХ століття.

Основне завдання нашої статті полягає в розкритті історії підготовки майбутніх педагогів до експедиційної українознавчої діяльності в нашій країні, а також у дослідженні навчально-методичних настанов кращих викладачів, учителів щодо збирання, фіксації та збереження фольклорно-етнографічних матеріалів.

Згідно з моделлю підготовки майбутнього вчителя до пошуково-експедиційної діяльності в школі студенти-філологи I курсу Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини на заняттях з дисциплін українознавчого циклу опрацьовують дослідження багатьох етнографів, фольклористів, культурно-освітніх діячів (В. Антоновича, Ф. Вовка, В. Гнатюка, Б. Грінченка, М. Грушевського, М. Драгоманова, М. Костомарова, М. Максимовича, І. Огієнка, В. Охрімовича, М. Павлика, М. Сумцова, В. Шухевича). В результаті аналізу цих теоретичних джерел студентами було досліджено історичний аспект експедиційної роботи в Україні та зроблено висновок про необхідність проведення такого виду діяльності в наш час, оскільки з року в рік ми безслідно втрачаємо неоціненний духовний спадок наших предків.

Вивчення питання історії підготовки учителів до експедиційної роботи в Україні продовжується студентами II і III курсів. Вони розглядають копії наукових праць, статей із періодичних видань 20-х рр. XX ст. Внаслідок аналізу цих джерел студенти звертають увагу на методичні рекомендації відомих українських педагогів 20-х років XX ст. щодо організації пошукової українознавчої діяльності з дітьми та молоддю. Ці методичні настанови залишаються актуальними і в наш час.

Прослідкуємо окремі віхи історії підготовки майбутніх педагогів до пошуково-експедиційної діяльності в Україні та вкажемо на досягнення педагогів досліджуваного періоду в розробці методики проведення такої роботи.

Підготовка вчителів до пошукової українознавчої роботи активно здійснювалася після революційного перевороту 1917 року. 26 червня 1917 року Генеральним Секретарем Народної Освіти І. М. Стешенком був підписаний циркуляр інспекторів вищих початкових, торговельних та інших шкіл України про розвиток національної української школи та про необхідність запровадження в школах курсу українознавства (українська мова і література, історія та географія України, елементи краєзнавства), організацію при школах українських бібліотек та читалень, театральних гуртків, проведення різноманітних подорожей та екскурсій з метою ознайомлення учнів з пам'ятками старовини, а також утворення учнівських спілок [10, с. 4–5]. З метою підготовки вчительських кадрів для викладання цього курсу по всій Україні проводилися короткотермінові (2–3 місяці) курси. У 1918 р. літом теж саме зробило МНО, утворивши курси 3-х типів: лекторські курси для учителів середніх і вищих початкових шкіл, і курси для учителів початкових шкіл. На цих курсах в 1917, 1918 роках перебувало майже все народне учительство України. За місяць-півтора поставлена мета досягалась [9, с. 140–141]. О. Коблянський зазначав, що основною метою українських вчительських курсів повинно бути підвищення кваліфікації вчительства в царині українознавства, а також задачею курсів є «підвищення кваліфікації вчителів українських шкіл в

галузі методики шкільної роботи та українознавства». Для цього з загального числа годин (194) на українознавство припадало 80 годин [6, с. 51].

29 листопада 1919 р. Пленум ЦК РКП(б) видав резолюцію «Про Радянську владу на Україні», яка надала певний стимул до національно-культурного відродження, започаткувала процес, який дістав пізніше назву «українізації» [3, с. 56]. На підставі постанови XII з'їзду Російської комуністичної партії (більшовиків) Рада Народних Комісарів України видала 27 липня 1923 р. декрет, яким було розпочато українізацію шкільних, виховних і культурно-освітніх установ [7, с. 30]. Політика українізації полягала в оволодінні українською мовою, знаннями з української історії, культури.

До здійснення українізації було залучено сотні тисяч більш або менш зорієнтованих українців, насамперед інтелігенцію та дрібних службовців. Згідно з розробками партії, українізації підлягали в першу чергу заклади освіти. Використовувалися різноманітні форми українознавчої роботи: продаж книжок, бібліотеки, наукові лекції, народний університет, театр, хори, оркестри; гуртки, виставки мистецьких або народних виробів, клуби для молоді, музеї, екскурсії.

На сторінках науково-педагогічних журналів і часописів 20-х років ХХ ст. містилися матеріали з теоретичних засад українознавства та досвіду українознавчої пошуково-експедиційної роботи з учнями.

Учитель С. Баклаженко вказував на необхідність збирання народної творчості, її дослідження і вивчення, тому що «через неї учитель збагачує і вирівнює свою та дитячу мову, поповнює та оживлює народними піснями, легендами, оповіданнями... книжний та добутий з екскурсії і дослідів матеріал» [1, с. 54]. «Учитель, – стверджував С. Баклаженко, – сам мусить приймати участь в етнографічній роботі і до цього ж привчати дітей» [1, с. 56]. Він радив давати дітям залежно від віку і теми завдання: записати народні пісні, приказки, прислів'я, оповідання, весільні та хліборобські обряди та інше, а також організовувати при школах, клубах, хатах-читальнях етнографічні гуртки.

Також учитель подав цінні методичні рекомендації щодо збирання етнографічного матеріалу: «Для найбільшого успіху в роботі треба: 1) збирати етнографічний матеріал переважно серед старих людей; 2) записи переводити лише в дні відпочинку та різних свят; 3) підходити до них обережно і уміло, щоб не накликати на себе якого підозріння; 4) матеріал записувати негайно при всякій нагоді; 5) добре й всебічно обраховувати настрої та переживання оповідачів і відповідно пристосовувати до них свої розмови; 6) уміти не тільки брати, а й давати – розповісти щось цікаве, своє; 7) записувати як за програмою, так і без неї, все, що розповідає про минуле та сучасне життя, культуру і побут народу – казки, легенди, перекази, анекдоти, байки, прислів'я, пісні, частушки та

інше; 8) до кожного запису додавати де, коли, від кого (прізвище, ім'я, по батькові, вік, грамотність чи освіта), та ким записано; 9) записи переводити без змін, точно передавати вимову і наголоси в словах та ін. [1, с. 60].

В ті часи збирання й дослідження матеріальної і духовної культури було поєднане із краєзнавчою роботою. Педагог А. Лазаріс зазначав, що краєзнавча робота в Україні почалася ще в 1921 році, але поживавлено стала розвиватися лише з 1924 р., коли за неї взялося студентство. Автору належить думка про роль школи у вивчення краєзнавства; він радить «утворити з неї (школи) осередок краєзнавчої праці на селі» [8, с. 50].

Відповідно до розпорядження НКО при педвузах створювалися кабінети краєзнавства, а педагогічна практика студентів на місцях пов'язувалася з пошуковою краєзнавчою роботою. Так, І. Галюн у статті «Краєзнавство й школа» піднімав питання про створення краєзнавчих осередків у селах, а також у самій школі. В сільській школі, на його думку, «більше матеріалу для спостережень фольклору, що ще змалку впливає на душу дитини: пісня, казка, приказка, байка, легенда, обряд, звичай та інше – все це більш помітне на селі, ніж у місті, й під керівництвом вчителя це може захопити учнів, викликати їх цікавість до побуту свого села» [2, с. 57]. Автор радить засновувати краєзнавчі й етнографічні куточки в школах села, шкільні музеї, організовувати виставки зібраного матеріалу, робити записи та виступати з доповідями на теми, які зацікавили дітей. До цієї роботи слід залучати й батьків [2, с. 58].

Про велику роль вчителя у проведенні краєзнавчої роботи в школі писав у журналі «Радянська освіта» Н. Дмитрук: «У збиранні матеріалів, у вивченні своєї місцевості, свого села, району, округи учитель має роботу перевести. Та й не сам учитель має проводити дослідну роботу, а школа в цілому під керівництвом учителя» [4, с. 58].

За П. Клименком, на другому році навчання історії України, що складала курс українознавства, учні повинні дізнатися про сільськогосподарську працю своїх предків, ремесла й торгівлю, чумацтво, розвиток народного господарства. В той же час діти під керівництвом учителя мусять збирати матеріали етнографічного характеру – народні пісні, окремі слова місцевої говірки, простежувати етнічні ознаки місцевих жителів. На третьому році вивчення історії свого краю повинно спиратися на історію міст [5, с. 12–13].

Активну збирацьку роботу з українознавства проводили викладачі та студенти вищих педагогічних закладів, учителі шкіл. Згодом українознавчу діяльність розгорнули педагоги в Галичині (П. Біланюк, М. Галущинський, Ю. Дзерович, В. Пачовський, С. Русова, С. Сірополко, Я. Ярема та ін.). Основну увагу вони сконцентрували на розробці теоретичних засад національного шкільництва і національного виховання. Хребетним стрижнем їх розбудови визнані українознавство, культура народу. Українознавство (не як окремий предмет, а основа навчання

взагалі та осередок виховання) було покликане відтворити повний образ душі українця, його погляди на життя і світ.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що підготовка вчителя до експедиційної роботи з українознавства успішно здійснювалася у 20-х роках ХХ ст., коли шляхом вивчення краєзнавчого та етнографічного матеріалу учні підводилися до розуміння своєї приналежності до української нації. Національно свідомі науковці, викладачі та вчителі активно проводили експедиційну українознавчу діяльність і зуміли вивести її на високий науковий рівень, що сприяло формуванню у молоді національної свідомості та вихованню її в національному дусі. Подальшого дослідження потребують питання розгортання українознавчої експедиційної діяльності в Україні у 40–60 та 70–90 роки ХХ ст. і вивчення позитивного досвіду освітян у цій роботі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баклаженко С. До питання про вивчення народної творчості / С. Баклаженко // Новим шляхом. – 1927. – № 2. – С. 53–61.
2. Галюн І. Краєзнавство й школа / І. Галюн // Радянська освіта. – 1925. – № 5. – С. 51–58.
3. Дашкевич Я. Р. Українізація: причини і наслідки / Я. Р. Шашкевич // Слово і час. – 1990. – № 8. – С. 56–57.
4. Дмитрук Н. Практична участь освітян у краєзнавчій роботі / Н. Дмитрук // Радянська освіта. – 1929. – № 11. – С. 54–63.
5. Клименко П. Навчання історії в українських школах / П. Клименко // Вільна українська школа. – 1929. – № 5–6. – С. 10–13.
6. Коблянський О. Якими повинні бути вчительські курси / О. Коблянський // Новим шляхом. – 1928. – № 1. – С. 50–54.
7. Кучерук О. Більшовицька політика українізації у 20-х рр. / О. Кучерук // Рідна школа. – 1993. – № 10. – С. 29–32.
8. Лазаріс А. Українське краєзнавство й перспективи його розвитку / А. Лазаріс // Радянська освіта. – 1925. – № 5. – С. 49–51.
9. Постернак С. Постановка справи підготовки учителя за часи революції в Росії і на Україні / С. Постернак // Вільна українська школа. – 1918–1919 рр. – № 6–7. – С. 140–143.
10. Стешенко І. До питання про концепцію національної школи в Україні в період 1917–1920-х рр. / І. Стешенко // Відродження. – 1993. – № 2. – С. 3–15.